

Osvícenství (18. stol.)

- ...racionalismus a empirismus novověku ústí v duchovní hnutí, které se označuje jako „osvícenství“
- ...je základním celkovým kulturním naladěním 18. století..
- ...v zásadě jde o návaznost na renesanci..objevení světa a člověka, emancipace lidských sil a obrat ke světu..rozkvět materiální a duchovní kultury v novověku
- ...víra ve vědu a pokrok, v trvalý vzestup lidstva
 - víra v to, že lidský duch pomocí správných metod bádání vyřeší všechna tajemství světa, víra ve **všemoc rozumu!**
 - víra v to, že věda a filosofie založí a zdůvodní důstojný život jednotlivce i společnosti
- ...praktické zaměření osvícenství..(už Bacon – „vědění je moc“)..zlepšení světa vítězstvím (světlem) rozumu...“osvícení“ širokého okruhu lidí
 - školský systém, povinná šk. docházka..ideál co nejvšestrannějšího vědění...mnohdy ale na úkor hloubky („vzdělanec“ ..jež se cítí být povznesen nad pověry minulosti a nevědomost)

Základní rysy:

● Liberalismus

● Deismus

Liberalismus...svoboda rozumu je podmínkou pokroku věd a vzdělání a ten zase pokroku lidstva

--požadavek autonomie rozumu..ve vědě, v myšlení se připouští jen to, co je jasné a zřejmé (už Descartes)

...jen matematické či fyzikální zákony, ostatní je odmítáno jako omezení práva a svobody rozumu

--důraz na právo a svobodu jednotlivce (každé společenské pouto je vnímáno jako omezení práva na vlastní svobodu..)

...liberalismus osvícenství vychází z individualismu (vlivem nominalismu, empirismu i racionálního subjektivismu)

--hospodářský liberalismus..svobodné tržní hospodářství v rukou podnikatelů..na úkor práv a potřeb zaměstnanců (reakce Marxe a marxismu)

--v politické oblasti je vliv liberalismu patrný v absolutismu – individuální autonomie vládců..nicméně i oni jsou nositeli myšlenek osvícenství (osvícenský absolutismus) - vytváření moderního právního státu – reformy ..vzdělávací systém, soudnictví, státní správa

...i širší vrstvy chtějí získat právo na autonomní svobodu..(Francouzská revoluce)..

--liberalismus v náboženském a teologickém smyslu..nadpřirozená víra odporuje svobodě rozumu...požadavek přirozeného rozumového náboženství (bez zjevení, tajemství a mystiky)

Deismus

...osvícenství většinou proti víře v Boha nevystupuje..ateismus hlavně ve Francii (francouzský materialismus)

...ovšem odlišná představa Boha než v tradičním křesťanském pojetí („teismus“ ..jako křesťanský opoziční termín 18. stol.)

--Bůh je jeden, tvůrce světa a jeho zákonů...ovšem do dění světa už nezasahuje..je vně, nad světem

...nestará se o svět, o lidi v něm...ani my se nemusíme starat o něj ..člověk je pánem svého světa!

jistota se přemísťuje do subjektu..narůstá sebevědomí člověka

...je zrušen vztah mezi Bohem a světem..svět s Bohem nemá nic společného

...odmítání všech nadpřirozených působení..jen přirozené rozumové náboženství

...modlitba a bohoslužba nemají žádný význam..jen pověry..chceme si vyškemrat zalíbení, ochranu a pomoc Boží (podobně kritizuje náboženství už Hume)

...je vyžadován jen mravný život na základě přirozené, rozumové etiky..souvisí s praktickým zaměřením osvícenství..

...náboženství má praktický užitek pro lidskou společnost v morálním jednání

(Voltaire: „Kdyby neexistoval Bůh, museli bychom si ho vymyslet“..)

...kolébkou osvícenství (volnomyšlenkářství, liberalismus, deismus) je Anglie (také Lock a Hume jako předchůdci..Shaftesbury, Hutcheson, Mandeville, Adam Smith)

Francouzské osvícenství

...osvícenství zde nabývá mnohem radikálnější podoby..kořeny moderního materialismu a ateismu 19.st...

- **Voltaire**..není ateistou..deismus..průkopník osvícenství ve Francii
...drží se zkušenosti (Anglie), odmítá racionalismus vrozených idejí
...deistická víra v Boha..přirozené náboženství..podstatu náboženství vidí v morálce – kritérium pravdivosti náboženství nachází v jeho mravním působení
...trvá na náboženské toleranci a napadá proto křesťanství..zejména katolickou církev..útoky proti bibli, zázrakům a zjevení (báchoroky, pověry a výplody nerozumu)
- **Encyklopedisté (Diderot, d'Alembert, Lamettrie, Holbach)**
...materialisticko-ateistická radikalizace francouzského osvícenství (především Lamettrie a Holbach)...řád, jistota, substance se díky přírodním vědám (Newtonské fyziky) vtělila do hmoty
...filosoficky interpretují mechanický materialismus..najdeme vliv empirismu, Leibnize i Descarta

...vysvětlení člověka a přírodu pomocí fyziky a poznatky dalších přírodních věd není cílem, ale prostředkem k vylepšení společnosti..a reformou společnosti zdokonalit člověka

...proti metafyzice

...jde o materialismus mechanický nebo vitalistický

- Mechaničtí m. - vliv deterministické Newtonovy fyziky..pasivní hmota a řetěz příčin a následků
- Vitalističtí m. – živá hmota není hmotou pasivní..je citlivá a schopná samoorganizace

...**Lametrie**..*Člověk stroj* – chce vysvětlit i člověka mechanicky a tak překonat Descartův dualismus tělesné a myslící substance...myšlení pokračováním složité organizace strojů..

...člověk je velmi složitý stroj, tak dokonalý, že zastavení jedné jeho části nutně neznamená zastavení chodu celého stroje

...radikální ateismus..odmítá stvoření a náhodu..(naopak determinismus)..vše nahrazuje přírodními silami..jejichž střetávání vysvětluje všechny jevy

...**Diderot**...více než Newtonovým deterministickým vesmírem je inspirován indeterministickým materialismem Epikura a Lucretia..

...obraz světa, který je charakteristický spontánní tvořivostí, nepředvídatelností a citlivostí (citlivější jsou živé organismy, než mrtvá tělesa)

...příroda je světem proměn..je to dynamický vesmír, ve kterém tělesa vznikají a zanikají (evoluce)

■ J. J. Rousseau

...představuje kritickou reakci na jednostrannost empiricko-materialistického pojetí přírody

...kulturní pesimismus X osvícenskému optimismu víry v pokrok

...stejně jako další filosofové společnosti (Hobbes, Lock...) má za to, že společnost vznikla na základě společenské dohody (smlouvy) z předchozího přirozeného stavu

-- na rozdíl od nich a běžného mínění ovšem nehodnotí vznik společnosti či civilizace (kultury) kladně..i když je nutná pro rozvoj lidských schopností

---kladně hodnotí přirozený stav

...přirozený člověk (nesocializovaný civilizací) je dobrý (má přirozený soucit)...nevládne jazykem ani reflexivním vědomím..jen uspokojuje potřeby k přežití

...takový člověk není sociální (např. Aristoteles), ale nezávislý, svobodný..

„Lidství spočívá ve svobodě, nikoli v inteligenci“

---zmnožování potřeb a překonávání nesnází vedou ke zrodu kultury..

--vznik vlastnictví a zespolečenštění člověka (jazyk, rozum) vede k zášti, válkám

---z dobré lásky k sobě samému se stává egoistické sobectví..přepych a úpadek mravů

...na druhé straně je zde vědomá morálka, stát, právo a zákon

...nepožaduje návrat k přírodě..ale k rovnosti všech lidí v nepokřivené kultuře

...teorie obecné vůle

--ve státě (zákonodárství a poslušnost zákonů) nemají vládnout zájmy jednotlivců (jednotlivé vůle), ale všemi přijímaný zájem, který se prosazuje hlasováním

...věří v přirozený zákon..vrozený (dobro srdce, citu)

... je proti materialismu a ateismu..odmítá ale náboženská dogmata

– přirozené náboženství osvědčené v morálce

- **Teoretikové pokroku (Turgot, Condorcet)**...individuální a kolektivní pokrok je provázán...technický pokrok přechází v pokrok politický a morální...blahobyt sebou přináší dobré jednání a štěstí
---dějiny se ubírají směrem k nekonečnému zdokonalování..

Immanuel Kant (1724-1804)

...Kant přináší gnoseologický obrat pro celou další filosofii

...snaží se odhalit podmínky možnosti jakéhokoli poznání (rozumu)
“transcendentální filosofie“

-- zda a jak (za jakých podmínek) je možná věda, tj.:

- „syntetické soudy a posteriori“ – zkušenost, indukce, přírodní věda
- „analytické soudy a priori“ – matematické pravdy
- „syntetické soudy a priori“ – metafyzika (skládání předzkušenostních soudů)

...kriticky překonává racionalismus a empirismus novověku..a dovádí je k vyšší syntéze..**konstruktivismus**

---naše poznatky nepocházejí jen ze zkušenosti ani jen z čistého rozumu..**poznatky aktivně konstruujeme pomocí zkušenosti a předchůdného vědění**

...zkušenost je možná jen díky smyslovosti a předzkušenostním poznatkům (jakýmsi vrozeným šablonám)

...předchůdné..předzkušenostní (a priori) vědění představují

- **formy smyslovosti** prostor, čas..umožňují vnímat věci v jejich podobě a vztazích
- **rozvažovací pojmy (kategorie)** : (jedinečnost, mnohost, veškerost, věčnost, zápor, limitace, podstata, akcidents, příčinnost a závislost, činné, trpné, možnost, nemožnost, skutečnost, neskutečnost, nutnost, nahodilost)

...!metafyzika není možná jako věda...nejsou možné předzkušennostní syntetické soudy! ...je možná jen jako kritika schopností rozumu

Naše vědecké poznání

- se netýká skutečnosti samé, tj. „noumenonů“ (věcí o sobě)..., ale jen jevů („fenomenon“)...(pouze Bůh není omezen k nahlížení věcí o sobě)
- je výsledkem zkušenosti (smyslové poznávání a rozumová aktivita)
 - ...věda konstruuje svůj vlastní svět
 - ...její nutná platnost je pak dána univerzálními formami nazírání a pevnými předchůdnými pojmy (kategoriemi), které vycházejí z pevných předchůdných (vrozených) soudů (ze zásad čistého rozumu)
- čistý rozum je však méně hodnotný než rozum praktický, jednající (morálka)..
 - ...skrze praktický rozum spadáme do sféry věcí o sobě (skutečnosti)
 - ...**kategorický imperativ**: “Jednej tak, aby se tvé jednání mohlo stát obecně platnou normou“...racionální etika
- **od Kanta už nemohou být ontologie a gnoseologie odděleny jasným řezem**

Hegel

G. W. F. Hegel (1770-1831)..uzavírá německý idealismus (Fichte, Schelling..návaznost na Kanta)..idealistický primát ideje..ale odmítání věci o sobě..

...u Hegela otázka na primát rozumu či skutečnosti ztrácí smysl..slévají se v jednotu..ontologie, gnoseologie a teologie tvoří celek..

...první skutečností je rozum..bytí je ztělesněním myšlenky..myšlení a bytí je totožné (rozumné je skutečné, skutečné je rozumné)

...věřil že jeho systém odhalí konečné pravdy o celku skutečnosti a lidských dějin..dějiny idejí..nejsou podstatné jednotlivé ideje, ale jejich vývoj..ve společ. celku

...“dialektika“ ..logika evolučního vývoje dějin..vývoj ducha k sobě samému, k absolutnu..skrže věci a procesy přírody, skrže odcizení, „jinobytí“
– od ducha v subjektu přes objektivní duch sociálních a politických dějin k duchu absolutnímu (sjednocení subjektivního a absolutního ducha)

...v absolutním duchu jsou zrušeny rozpory mezi subjektem a objektem, myšlením a bytím, konečnem a nekonečnem

...vývoj se odehrává v boji rozdílných dynamických konceptů, idejí
-- proti tezi se vždy staví antiteze..výsledkem je synteze..jako vyšší a pravdivější..blíže k absolutní ideji

...navazuje na něj marxismus, odmítavé stanovisko v iracionalismu (Schopenhauer), scientismu, analytické fil (logika..), Popperovi, postmodernismu

Karl Marx (1818-1883)

- ...patřil k levicovému křídlu novohegelovství, ovlivněn Feuerbachem (kritika náboženství a materialismus)..kritizuje Hegela a vytváří nový dialekticko-materialistický model historie
- ..filosofie se dosud snažila interpretovat svět..ale jde o to ho změnit!
- ...socio-ekonomická kritika kapitalismu 19. stol.
- vědomí či duch neovlivňuje život (Hegel), ale život ovlivňuje ducha, vědomí..ekonomické skutečnosti mohou ovlivnit, jak lidé myslí –
 - ...**ekonomická základna** (výrobní materiální síly a ekonomické vztahy) a **společenská nadstavba** (systém politických, právních, náboženských, uměleckých, filosofických forem)
 - ...změna výrobních podmínek vede ke změně společenské nadstavby
 - ...**primární rolí společenské nadstavby je šířit ideologii**
 - ...vládnoucí ideje každé epochy jsou idejemi vládnoucí třídy – „**falešné vědomí**“ je neschopnost rozeznávat vykořisťování
- vývoj se děje v dialektickém boji reálných společenských vztahů a sil (ne abstraktních idejí)
 - ...historicky probíhal boj mezi otroky a otrokáři, poddanými a feudály..v současnosti probíhá tento boj mezi buržoazií (vlastníci kapitálu a výtěžků produkce) a proletariátem (dělníci, kteří prodávají svou práci)...dělníci pracují více, než vyžadují jejich potřeby..kapitalističtí zaměstnavatelé dostávají zbytek (práce mnohých se přeměňuje na kapitál několika privelegovaných)

---tento dialektický svár končí nevyhnutelně mezinárodní dělnickou revolucí, kdy dojde k přeměně lidské společnosti..konec kapitalistického systému..(nadprodukce a bohatství několika X chudobě mnohých)
--socialistická a komunistická společnost

...**dialektický materialismus** (Engels)..učení o obecných zákonech pohybu a vývoje přírody, společnosti a člověka..

--vše je projevem pohybu objektivně existující hmoty..tři základní zákony (jednota a boj protikladů, přechod kvantity v kvalitu a negace negace)

...**historický materialismus**..popisuje zákonitosti historického vývoje směrem ke komunistické společnosti

---**marxismus-leninismus**..v jeho podobě získal marxismus dogmatický ráz..strana jako nositelka revoluce..proletariát není sám schopen rozpoznat svoji historickou úlohu..diktatura proletariátu

Pozitivismus (Comte 1798-1857)

...odmítnutí metafyziky..zásadou je vycházet z **faktů**, z daností, z jevů tj. z „pozitivního“ – z toho, co je definovatelné, užitečné, skutečné..dostupné smyslům

...shromažďovat fakta, třídit a uspořádávat jejich vztahy v teorie a predikovat budoucí jevy..popřípadě je řídit

---nesmyslné je tázat se na *podstatu*

...z uspořádání podle podobnosti vyplývají pojmy, z uspořádání podle posloupnosti plynou zákony..

---vývoj lidského myšlení (individua, společnosti i jednotlivých věd) probíhá podle zákona tří stádií (od Hegela):

- **Teologické stádium** (anymismus, polyteismus, monoteismus)
- **Metafyzické stádium** ..místo nadpřirozených sil přicházejí abstraktní síly, pojmy a entity
- **Pozitivní stádium**..zřídka se pátrání po původu a konečném cíli veškerenstva (po pravé podstatě věcí skryté za jevy)...snaží se poznávat zákony podobnosti a posloupnosti v daných jevech
...cílem je vysvětlit všechny jevy a podříditi jednotnému faktu, teorii

---**filosofie** má spojovat dílčí vědy začleněním jejich nových objevů do všeobecné teorie

...objasňovat zákony našeho myšlení a poskytnout podklady pro reformu školství

...být zásobárnou nových problémů dílčích věd

...být pevným základem pro rozumné přetvoření společnosti bez revolučních otřesů

---nejvyšší, nejsložitější a nejnovější vědou má být **sociologie**, kterou Comte zakládá

...filosofie dějin

- Teologickému stádiu odpovídá víra v božské právo a feudalismus
- Metafyzická epocha je charakteristická rozpadem víry a společenským převratem (vítězství metafyzického principu nad teologickým)
- Pozitivní stádium má znovu nastolit pevný řád..

...střízlivý vědecký soud odborníků a specialistů..působí i na výchovu

...výkonná vláda ovšem nepodléhá filosofům a sociologům, ale hospodářským odborníkům

...společenský řád pozitivní společnosti je nastolen, jakmile se rozšíří vědecké znalosti, principem jednání bude prospěch celku lidstva (altruismus)

...**společnost** jako velká bytost, jež má být **předmětem náboženského uctívání** (náboženství humanity)..kult lidstva včetně liturgie a institucí (sám Comte jako velekněz) – zásadami láska, řád, pokrok

Arthur Schopenhauer (1788-1860)

Hegelova víra ve šťastný konec lidské historie byla „fantaziemi hloupého a neohrabaného šarlatána!“

...stejně jako Kant měl za to, že člověk může žít jen ve fenomenálním světě...ale pro Schopenhauera je fenomenální svět iluzorní, vždy podléhající vůli

---**vůle** řídí všechny živé bytosti..i člověka..**je zcela bez cíle**..nutí živé věci k páření, množení a umírání..

...lidé rádi věří tomu, že jejich život má nějaký vyšší smysl, ale je tu jen nutnost uspokojovat nové potřeby..to vede ke konfliktům, jež stojí za lidským utrpením

---jedinou cestou je **zřít se potřeb** (umělecký život, asketický život a sebepopření, soucit..)

--vliv na Nietzscheho

Friedrich Nietzsche (1844-1900)

- ...odmítá také jakýkoli druh transcendentního či noumenálního světa
- ...staví se proti pozitivismu, idealismu i materialismu (řazen často do filosofie života, voluntarismu, iracionalismu)
- ...básnické, patetické vyjadřování, kritik kultury a tradiční morálky..
- ...je třeba zničit křesťanství a tím uvolnit místo člověku
 - nejvyšší hodnotou je **život**, dobré je vše, co slouží jeho stupňování a rozvoji (špatné je, co mu překáží)
 - ...tělesný život podléhá neustálému vývoji (vliv Darwina)
 - Nietzsche **požaduje další vývoj..přes člověka k nadčlověku** – to je nejvyšší cíl veškerého snažení..smysl země (proti Schopenhauerovi)
 - tento nadčlověk ovšem není nutným výsledkem evolučního vývoje (zákonitostí)..člověk si ho musí vůlí vydobýt..**vůlí k moci** (vliv Schopenhauera)
- ...vůli nesmíme rezignovaně a pesimisticky popírat, naopak ji musíme vášnivě a optimisticky přitakat a všemi silami rozvíjet..
 - toho je schopný nadčlověk..neomezované sobecké rozvíjení života uvolněné z pout morálky..život je vůle k moci..nejde o dosažení blaženosti a lásky k bližnímu

...dobré je to, co zvyšuje cit moci, vůli k moci, moc samu

...špatné je vše, co pochází ze slabosti

--- „ne spokojenost..ale více moci, ne mír..ale válku!“

--- nejhorší je soucit..křesťanská morálka jako morálka slabých a ponížených, bezmocných..odporuje vůli k moci a musí být překonána..Bůh nás utiskuje, zotročuje a pronásleduje

---usiluje o **přehodnocení všech hodnot** se zřetelem k nadčlověku (ten stojí mimo dobro a zlo)

„Bůh je mrtev, zabili jsme ho, čím se utišíme?“ „...kdyby Bohové byli, jak já bych snesl, že nejsem Bůh?“ „...mám-li být já, nemůže být on.“

---pravdivé je druhem omylu, bez něhož by určitý druh živých bytostí nemohl žít

...rozhodující je hodnota pro život (funkční užitečnost)..ne myšlení, ale vzpoura života proti němu...duchovno, **rozum je pouhým nástrojem těla**, „tělo jest veliký rozum..duše je něco na mém těle..malý nástroj, hračka velkého rozumu“ ...

---**myšlenka věčného návratu**..(vše, co se stalo se nutně někdy v daleké budoucnosti bude opět opakovat)

...není tím narušen princip vůle k moci?

Doplnit: Fenomenologie, Fundamentální ontologie (Husserl, Heidegger)

Existencialismus (Sartre)

Novopozitivismus, analytická filosofie

Postmoderní filosofie (Foucault, Feyerabend např.)

